

Türkmen öykücülüğü üzerine bir degerlendirme

Category: Edebi makalalar, Kitapcy

написано kitapcy | 25 января, 2025

Türkmen öykücülüğü üzerine bir degerlendirme TÜRKMEN
ÖYKÜCÜLÜĞÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Türkmen edebiyatı modern hikâye (öykü) ile geç tanışır. Bunun sebebi sosyal ve kültürel yaşamlarında gizlidir. Türkmenler yıllarca göçebe bir yaşam sürmüş, bunun neticesinde yerleşik yaşam unsuru olan yazılı edebiyat akim kalmış, sürekli sözlü edebiyat gelişmiştir. 20. yüzyılın başlarına kadar modern hikâyenin yerini, dessanlar (halk hikâyesi) ve eposlar doldurur. Bahşılar ve şairler vasıtasıyla dilden dile aktarılan bu zengin kültür, öz sermaye olarak birçok yazarı besler. Hacim, şekil ve muhteva açısından dessanlar ve eposlar, modern hikâyeden ayrılır. Tahkiye usulü iki türün de ortak unsuru olsa da hızla gelişen yaşam içerisinde geleneksel hazine, yerini modern olana bırakır.

Türkmenlerin yeni edebi tür olan öykü ile tanışmaları Sovyet devrinde gerçekleşir. Sanat, Sovyet rejiminin başlıca propaganda araçları arasında yer alır. Bu bakımdan eskiyi reddeden ve yeni bir düşünce ortaya koyan Sovyet sistemi, edebi türlerde de bir devrim amaçlar. Sovyet komünü, bünyesindeki halkların yazar ve şairlerine ciddi eğitimler vererek, onların yeni sistemi insanlara tanıtmalarına ve anlatmalarına öncülük eder. Maksim Gorki liderliğindeki Sovyet Yazarlar Birliği bu işlevi gören ana kurumdur.

Yeni rejimi anlatan edebi türlerden biri de öyküdür. Türkmen edebiyatında öykünün gelişiminden söz etmeden önce ana hatlarıyla bu edebi türün terminolojik çerçevesinin çizilmesi gerekir. Hikâye, novella, povest nedir, farkları neler gibi meselelere izah getirmek gerekir.

Türkmen edebiyatında hikâye, nesirde tahkiye usulünde yeni türlerin başında gelir. Hamzayev, sözlüğünde hikâyeyi kısa

hacimli, nesir olarak tanımlar. (Hamzayev, 1962: 618) Recebov, hikâye için karakter sayısı az, hacmi küçük tahkiyevi eser, der. O, hikâyenin temalarını gerçek yaşamdan aldığını ve Tolstoy'un görüşlerine uygun bir biçimde kısalığına rağmen birçok mevzuyu az sözle rahatlıkla anlattığını belirtir. (Recebov, 1966: 238–239) Türkmen edebiyatında hikâye gibi novella da kısa hacimli bir tahkiyevi türdür. Sözlükte sonucu beklenmedik bir şekilde biten kısa hikâye, kıssaya benzer, kısa eser biçiminde tanımlanır. (Kyýasowa, G. vd. Tom II, 2016: 128). Tahkiyevi bir edebi tür olan novella Türkmen edebiyatında hikâye kategorisinde kabul edilir. Kazak edebiyatında tahkiyevi türler üzerine yaptığı kapsamlı çalışmada Özdemir novella ile alakalı şu tespitleri yapar:

1. *“Новелла/ novella” çoklukla mensur olan kısa bir anlatı türüdür. Ancak manzum “novella”lar da mevcuttur.*
2. *“Новелла/novella” sıra dışı olay ve durumları konu alır.*
3. *“Новелла/novella”da olay örgüsü çok basittir, çoklukla bir veya iki dilimden (epizot) oluşur.*
4. *“Новелла/novella” oldukça kısa bir anlatı türüdür.*
5. *“Новелла/novella”da kahramanların özellikleri sıra dışı, beklenmedik durum ve olaylara bağlı olarak ortaya konur.*
6. *“Новелла/ novella”da olay beklenmedik, şaşırtıcı bir şekilde biter (Özdemir, 2016: 115–116). Buradan da anlaşılacağı üzere sıra dışılık ve beklenilmeyen bitiş novellanın öne çıkan taraflarıdır.*

Türkmen edebiyatında hikâye türü çevresinde ele alınması gereken son terim ise povesttir. Türk edebiyatında tam olarak karşılığı verilmeyen, yer yer roman kabul edilen povest, Rus edebiyatında ve dolayısıyla Türkmen edebiyatında roman ve hikâye arası bir edebi tür olarak görülür. Çoğu kez hikâyeye yakın bulunur. Örneğin edebi eser neşirlerinde çoğu kez bir yazarın hikâyeleri povestleri ile birlikte neşredilir. Sözlükte povest, tahkiyevi bir tarzda yazılan edebi eser, hikayet olarak tanımlanır. (Kyýasowa, G. vd. Tom II, 2016: 210). Romana göre daha az epizot içeren, vaka zincirleri sayılı, hikâyeye göre de daha uzun ve geniş tutulan povest, zaman, mekân ve kişiler dahil temel unsurlar açısından hikâye

ile ortak noktaları taşır. Özdemir, yaptığı karşılaştırmalı tespitlerde povesti şöyle izah eder: Povest'i hikâye ve romandan sadece hacmi esas alarak ayırmak isabetli olmaz. Çünkü otuz sayfalık povest olduğu gibi iki yüz sayfalık da povest vardır. Povest'i hikâye ve romandan ayıran iki önemli özellik olay örgüsünün romana göre basit, hikâyeye göre biraz daha karmaşık oluşu, anlatımın ise düz bir çizgide devam edişidir (Özdemir, 2016: 122–123). Recebov, Povest'in Sovyet devrinde Türkmen edebiyatına girdiğini ifade ettikten sonra, ortaya çıkışının romanla paralel ve benzer olduğunu söyler. Belinsky'nin görüşleri doğrultusunda Povest ile romanın aynı edebi tür olduğunu söyler. (Recebov, 1966: 147–148) Türkmen edebiyatında öykü dönemleri dikkate alındığında temelde iki kısma ayrılabilir.

a. Sovyet Devri Türkmen Öykücülüğü

Ekim Devrimi sonrası Ruslar, yavaş yavaş Orta Asya'ya doğru hareket eder, 1920'den itibaren kuzeyden güneye bu topraklara yerleşmeye başlar. 1920–1925 arası Türkmenistan'da tam olarak oturmayan Sosyalist rejim, Stalin devrinde 1925'ten sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçası olur. Türkmenistan, resmen 13 Mayıs 1925'te bir sosyalist cumhuriyet olarak kurulur. Resmi ideolojinin istediği doğrultuda yaşamın her alanında olduğu üzere edebi faaliyetlerdede beş yıllık planlarla hareket edilir. Bu planlara bağlı bir biçimde yazar ve şairlerin ele alacağı konular, yazması gereken eserler belirlenir.

Türkmen edebiyatında ilk öykü örnekleri 1922'de görülmeye başlar. Bu yıl, Manafzade'nin "Fontan" adlı öyküsü, Türkmenistan gazetesinde neşredilir. Ardından yazar, iki hikâye daha yayımlar. Aynı sene, Gasankişi'nin "Açlık" isimli öyküsü takip eder. (Morkoç. 2020: 161) Türkmen öykücülüğünde ve nesrinde bir kilometre taşı sayılan Yakup Nasırlı, 1923'te "Aylav" ve "Aysuluv" adlı öyküleri Türkmenistan gazetesinde yayımlar. Bu tarihten sonra artık diğer yazarlar da öykü neşir kervanına katılır. Büyük Türkmen şairi ve yazarı Berdi

Kerbabayev, “İki Çopan” (1926), “Geçiren Günlerim ya da Hüşgärlik” (1927), “Türkmenistan 1916. Yılda” (1928), “Çarşa Guda” (1928) adlı hikâyelerini okuyucularla buluşturur. 1925 sonrası Agahan Durdıyev ve Garaca Burunov öyküleriyle Türkmen edebiyatının gelişmesine katkı sağlar. Bu eserlerde, genellikle yoksulluk, halkın yaşadığı zorluklar, eski devrin sıkıntıları, kadın hakları, din gibi temalar göze çarpar.

1930 sonrası Türkmen öykücülüğünde Sovyet rejiminin inşası konularına devam edilir. Yer, su meselesi, kadın, eğitim, eski devrin özellikleri, yeni rejimin getirdikleri, kolхозlarda yaşam başlıca öykülerde işlenen temalardır. Bu konular Sosyalist Gerçekçi eleştiri metodunun oturmasıyla (1 Eylül 1934) iki tip üzerinden takdim edilir. (Gökçimen 2011: 14) Bu tiplerden biri olumlu tiptir. O, Sovyet rejimini temsil eder ve propagandasını yapar. Diğeri olumsuz tiptir, görevi Sovyet rejimine düşmanlık olup, eskiyi, burjuvazi devrini temsil eder. Öyküler, bütünüyle olumlu tipin zaferiyle biter. Bu yıllara Berdi Kerbabayev ve Hacı Ismayılov iki büyük yazar eserleriyle damgasını vurur. 1930’lu yıllardan söz edilirken mutlaka vurgulanmasını gereken bir nokta da Otuz yedi katliamlarıdır. 1937–1942 yılları arasında Sosyalist rejim devrim karşıtı diye addettiği isimleri ortadan kaldırma politikası izler. Söz konusu yıllarda Türkmen edebiyatının ceditçi kabul edilen aydınları, edebiyatçılar, başta Hıdır Deryayev, Hocanepes Çarıyev, Berdi Kerbabayev olmak üzere birçok isim ya idamla ya da hapisle cezalandırılmıştır. Bu yüzden 1930’lu yıllar Türkmen edebiyatında pek verimli bir dönem değildir. Türkmen aydınlanması, büyük bir katliama ve tırpana maruz kalmıştır.

1939 yılında patlak veren II. Dünya Savaşı, Sovyetler bünyesindeki halkların edebiyatlarını doğrudan etkiler. Yapılan beş yıllık planlarda cephedeki askerlerin ve cephe gerisindeki halkın motive edilmesi için savaş temaları, kahramanlık, özveri, bağış, vatan sevgisi, çok çalışma ve üretme gibi konular ele alınır. “Büyük Vatan Savaşı” adı verilen II. Dünya Savaşı’na yazar ve şairler de katılır. Onlar, eserleri için canlı gözlem yapar hem de gözlemlerini

cephede gerisindekiler için yazar. Ayrıca kimi yazarlar savaşta vefat eder. Bunlara örnek olarak Nurmırat Sarıhanov gösterilebilir. Bu yıllarla ilgili dikkat çeken bir ayrıntı da 1939 öncesi milliyetçi çizgide görülen ve yasaklanan kimi eserler, destanlar savaşta moral olsun diye Stalin'in izniyle yayımlanır. Ozanlara cephe görevleri verilir. Savaşta ozanlar, millî destanları okuyarak kendi askerlerini motive eder.

1940'lı yıllarda Ata Govşudov, Hacı İsmayılov, Nurmurat Sarıhanov, Berdi Kerbabayev ve Berdi Soltannıyazov gibi yazarların öyküleri yayımlanır. Ata Govşudov; "Dövülen Yürek Seyik" (1942), "Oslandırmak Tama" (1942), "Günü Goltukda Gizlemez Bolmaz" (1944), "İçinden Ok Geçen Kitap" (1944) öykülerini ve "Gandım Avçınının Maşgalası" isimli uzun hikâyesini yayımlar. Hacı İsmayılov; "Öküz Gödek" (1945), "İki Atanın Oğlu" (1946), "Mugallımın Gızı" (1947) isimli hikâyelerini yazar. Nurmurat Sarıhanov'un da "Yagdıllığa Çıkanlar" uzun hikâyesi bu yılların önemli eserleri arasında sayılır. Cephe vefat eden Sarıhanov'un savaş yıllarında ve öncesinde yazdığı uzun ve kısa öyküler, 1951'de neşredilir. (Sarıhanov, 1951). Berdi Kerbabayev'in çocuklar için yazdığı "Atasının Oğlu" (1944) öyküsü ile Berdi Soltannıyazov'un "Kerim Dos" (1944) adlı uzun hikâyesi bu yıllarda neşredilen önemli eserlerdendir.

1950 sonrası Sovyetler Birliği içerisinde toparlanma yılları olarak geçer. II. Dünya Savaşı, birliği ekonomik ve sosyal açıdan bitirmiştir. Bu yüzden açıklanan beş yıllık planlarda yeniden ekonomi ve üretime önem verilir. Tüm edebi türlerde olduğu gibi öykü sahasında da ilk başta ekonomik mevzular, ziraat, toprak, sulama, kanal açma, verimli üretim, teknolojiyi kullanma gibi konular dikkati çeker. Ancak 1953'te Stalin'in ölümüyle Sosyalist birlikte nisbî bir serbestleşme devri yaşanır. Bu rahatlama öykü örneklerinde de görülür. 1950 sonrası Türkmen öykücülüğü Ata Govşudov, Beki Seytekov, Berdi Kerbabayev, Kemal İşanov, Gurbandurdi Gurbansähedov, Yusup Hayıdov, Atacan Tagan, Kayum Tañrıgüliyev, Hocanepes Meläyev ve Anna Paytık gibi yazarların eserleriyle taçlanır.

Ata Govşudov, “İň Sonki Arçın” adlı hikâyesini 1951’de “Demircinin Oğlu” adıyla Sovet Edebiyatı dergisinde neşreder. Ardından çocuklar için yazdığı “Gacar Aga” öyküsü 1953’te yayımlanır. Aynı yıl yazarın “Dördepel” adlı Türkmen atını konu edindiği uzun hikâyesi de okuyuculara takdim edilir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra birçok uzun hikâye yazan Beki Seytekov, 1949’da “Moskvanın Yalkımı”, 1952’de “Dövürdeşler”, 1955’te “Komsomollar” ile “Incalıksız” isimli eserlerini yayımlar. Gurbandurdı Gurbansähedov’un Kırk Teňne adıyla hikâyeleri 1961’de yayımlanır. Bu kitapta özellikle Gurbansähedov’un 1959’da yazdığı eserler yer alır.

1960’lı yıllarda nisbi serbestleşme etkisi öyküde devam eder. Yazarlar, Sovyet rejiminin talep ettiği çizginin dışına kısmen çıkarak, yer yer millî, kültürel ve tarihî konuları eserlerinde işler. 1962’de Arap Gurbanov’un uzun ve kısa öykülerinden oluşan Gülnar adlı kitabı yayımlanır. 1964’de Allaberdi Geldiyev’in Ol Biziň Obadaşımız uzun hikâyesi neşredilir. Bu eserden sonra 1965’te Narıman Cumayev’in Uruş Odı adlı uzun öyküsü okuyucuya sunulur.

1970’lerde Türkmen öykücülüğünde nisbi serbestleşme yıllarının devamı sayılabilecek çizgide eserler görülmeye devam eder. Bu yıllarda, kolhozlar, II. Dünya Savaşı, halkın yaşadığı ekonomik meseleler, su ve kanal mevzuları gibi birçok mevzuda öyküler yazılır. 1970’te Çarı Matalov’un Täze Yurt isimli uzun öyküsü yayımlanır. 1973’te Hacı Ismayılov’un önemli uzun öyküsü Mugallımın Gızı yeniden yayımlanır. 1975’te Anna Paytık, Yurt Eyesi adlı kitabını neşreder. 1976’da Ata Durdıyev’in Üç Ädim adıyla öyküleri neşredilir. Aynı yıl Täşli Gurba-nov’un da Torgay isimli kitabında öyküleri okuyuculara sunulur.

1980 sonrası Türkmen öykücülüğü, 1956’dan itibaren değişim gösteren çizgiyi bir kademe daha aşarak önemli ilerlemeler kaydeder. Glasnost ve Perestroyka (Açıklık ve Yeniden yapılanma) politikalarının Sovyetler Birliği’nde uygulanması sanat ve edebiyat üzerinde de etkili olur. Birçok yazar, o yıllara kadar yazılmamış mevzuları ele alır. Din, tarih, kültürel ve folklorik öğeler, devrimin bozulan yönlerine

eleştiri, rüşvet başta olmak üzere çeşitli konular öyküler vasıtasıyla neşredilir. 1980’de Hudayberdi Divanguliyev’in “Dumana Dulanan Dünya” adıyla fantastik uzun öyküsü yayımlanır. Atamurat Atabayev’in redaktörlüğünde 1981’de Türkmen genç öykü yazarlarını teşvik maksatlı Umıt adıyla bir seçki neşredilir. Türkmen tarihi ile ilgili yazar Atacan Tagan’ın, 1981’de Mähnet Dünyädäki Kiçicik Cay ve 1990’da ise “Yalňızlık” adlarıyla uzun ve kısa öyküleri yayımlanır Aynı yıl Nurı Atdayev’in Sarpa adlı eseriyle öyküleri okuyucuya takdim edilir. Yine Türkmen edebiyatında tarihi mevzuları en çok ele alan araştırmacı, usta, yazar Göktepe Savaş takipçisi Nargılıç Hocageldi-yev’in Tapışık ismiyle öyküleri yayımlanır. 1985’te dramaturg yazar Oraz Akmämedov’un Kärsizleriň Kări uzun öyküsü neşredilir. Çarı Geldimuradov, 1987’de Çıkalga adlı satirik ve mizahi hikâyelerini yayımlar. Recep Allanazarov ise 1988’de Gelinler adıyla öykülerini okuyucularla buluşturur. 1989’de usta yazar Agageldi Allanazarov’un Kalbıma Hem Alısa Sıyahat adlı uzun ve kısa öyküleri yayımlanır. Yazar, bağımsızlık sonrası roman ve hikâyeleri ile Türkmen edebiyatını geliştirmeye devam edecektir. 1990’da Ogulgererek Ussayeva’nın Uçurım adlı öykü kitabı neşredilir. Burada isimleri zikredilmeyen birçok yazar, bu yıllarda eser verir, ayrıca daha önceki yıllarda neşredilen öyküler yeniden yayımlanmaya da devam eder.

b. Bağımsızlık Sonrası Türkmen Öykücülüğü

27 Ekim 1991’de Türkmenistan, Sovyetler Birliği’nden ayrılıp bağımsızlığını ilan eder. Sanat ve edebiyat faaliyetleri bağımsızlık sonrası, öncesinde olduğu üzere devlet matbuatı ile devam eder. Edebiyat ve sanat dergileri, gazeteleri, yayınevleri resmi olduğundan, yazar ve şairler bu çevrelerde eserler yayımlar. Son yıllarda iletişim ve internetin gelişmesiyle dijital platformlar edebiyatçılar için bulunmaz bir nimet olur. Eserlerini yayımlama imkânı bulamayan yazar ve şairler, söz konusu internet siteleri üzerinden yapıtlarını okuyuculara sunar.

Bağımsızlık sonrası Türkmen öykücülüğü 1980'li yıllardan devraldığı mevzulara yoğunlaşmaya devam eder. Bu yıllarda iki devri yaşamış yazarlar, yeni konuları okuyucularına sunar. Millî tarih, din, 1937 katliamları gibi mevzular ön plana çıkar. 1992'de Corageldi Sapargeldiyev, Agzım İki Bolsadı adlı kitabında mizahi ve satirik üslupla öykülerini yayımlar. 1993'te Atageldi Garayev'in Yurdunda Yerlemedik ismiyle öyküleri neşredilir. 1994'te genç yazar, gazeteci Guvanç Hudayberdi-yev'in Yargüzeriň Sırı öykü kitabı okuyuculara sunulur. 1997'de Sapargeldi Annasähet İner Oglu'nun Bagt Hakında Rovayat isimli uzun hikâyeleri yayımlanır. Ahmet Halmurat'ın 2003'te Arafat Dağı adıyla Türkiye'de öyküleri yayımlanır. Ayrıca İlyas Amangeldi ve Hıdır Amangeldi de Türkiye'de öykülerini yayımlayan Türkmen yazarlar arasındadır. Agageldi Allanazarov, Ak Yelken isimli eseriyle 2008'de öykülerini neşreder. Bağımsızlık sonrası Türkmen öykücülüğüne hizmet eden yazarlardan Kömek Kulyýew, 2010'da Ömür Kerweni ismiyle uzun ve kısa hikâyelerini okuyucularla buluşturur. Agageldi Allanazarov, Ak Yelken isimli eseriyle 2008'de öykülerini neşreder. 2014'te Atacan Tagan da Servi Gelin isimli eserinde uzun ve kısa öykülerini okuyuculara sunar. Türkmen öykücülüğü son yıllarda yeni ve genç yazarların önderliğinde yapıtlar vermeye devam etmektedir. Bu yazarlara örnek olarak Kakamurat Atayev, Kakabay Çarıyev, Sılapberdi Muhamov, Govşutgeldi Danatarov ve Annamurat Hotçıyev verilebilir. Bağımsızlık sonra Türkmen öykücülüğünün gelişmesi için daha çok yazar yetişmesine, eserlerini neşredebilmesine ve bu eserler üzerine akademik ve ilmi çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bilindiği kadarıyla 1991 sonrası Türkmen öykücülüğünü ele alan henüz toplu bir edebiyat tarihi incelemesi yayımlanmamıştır. Öykü başta olmak üzere tüm sanat alanlarında, sanatın ilerlemesi için yeni incelemelerin ve edebi tenkitlerin yapılması elzemdir.

Çeşmesi: Ahmet Gökçimen. Günümüz türkmen öyküsü. Hece-Yayınları, 2022. 10-14 sah. Edebi makalalar